

letet parancsolnak írói működésével szemben s bizonyos tekintetben szentítik angol irodalomtörténetének 18 év múltán változatlanul való újabb megjelentetését. Igazolja ezt különben a szükséglet is. A munka már régen hozzáférhetőtlenné vált a nagyközön-ség számára, pedig ez változott politikai viszonyaink miatt is ma fokozódó érdeklődéssel tekint a nagyszerű nép felé, mely «egész élete folytán igazán gondolkodott és igazán írt». Voinovich munkája nyelvünkön ma is egyetlen a maga nemében, mely a klasszikus virágzástól a XIX. század hajlatáig nagy alapossgal tájékoztat az angol irodalom jelleméről és kimagasló alak-jairól.

M. L.

Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből. Galamb Sándornak e címmel az Irodalomtörténeti Közleményekbe írt tanulmánya külön is megjelent e folyóirat új vállalatának, az Irodalomtörténeti Füzeteknek harmadik számaként. Ma már valóban elérkezett az ideje, hogy a mult század második felének irodalma megbeszélés tárgyává tétessék s a történeti folytonosságba beleillesztessék. E korszak reprezentáns írói már jobbra elköltöztek vagy elnémultak, jellemképüket s pályarajzukat többnyire meg is találhatni szakfolyóirataink hasábjain, de irodalmunk egy-egy területén való működésüknek összefüggő, műfaj-történeti áttekintését eddigelé kevesen kísérelték meg. Pedig nyilvánvaló, hogy épen ez a félszázad inkább egyes irodalmi ágak birtokbavételével és mozgalmas megművelésével gazdagította szellemi örökségünket, semmint valóban kiemelkedő költői tehetségekkel. A kiegyezéstől a századfordulóig terjedő időszak nem épen a remekírók s remekművek korszaka, a század-középi klasszicizmus nagy hagyományai jórészt epigonok kezén csenevészedenek s az új kezdeményezésekből is hiányzik a bátrabb lendület, a költői tárgyak és formák újságának hevesebb vágya.

Hanem azért ez az irodalom is tükröt tart a maga korának: egészében lagymatag, kispolgáris színezete ravall a Ferenc József-i évtizedek általános érzés- és gondolatvilágára. A nemzeti életünk alakulásában a kiegyezéssel vezetőszerpéhez jutott városi polgárság a maga életformáinak ábrázolását várta minden irodalmi ágbán, első-sorban pedig ott, ahol a benyomásokat kollektív módon fogadta magába: a

színházban. Így vert gyökeret színpadunkon az a műfaj, mely a Nyugaton már negyedszázados multra tekinthetett vissza: az ú. n. «középfajú», társadalmi dráma. Dumas, Sardou, Augier s társaik színpadi típusai rendre megjelentek a magyar színpadon, mihelyt e típusok jelentkezni kezdtek a magyar társadalomban is.

Galamb Sándor tanulmánya ennek a műfajnak meggyökerezését és fejlődésének első, állástfoglaló és formát kialakító szakaszát mutatja be, azt a huszonöt évet, mely Rákosi Jenő első társadalmi tárgyú színművének (*Régi dal régi gyűlölségről*, 1867.) bemutatójától Herczeg Ferenc drámáiról fel-lépéséig (*A dolovai nábob leánya*, 1892.) terjed.

E harmadfél évtized alatt huszon-négy szerzőnek negyvenhét, e témakörbe vágó műve került színpadra. Galamb valamennyit belevonja vizsgálódásába. S dolgozata mégsem terjedelmesebb két nyomtatott ívnl.

Irodalmunk történetének művelői nem mindig mentesek a felesleges körül-ményességtől, nehezen bírnak lemondani a búvárkodásuk közben megvizsgált anyag hiánytalan kitergetéséről. Pedig a kutatónak többet kell tudomásul vennie, mint amennyit — munkája eredményeként — közölnie is szükséges. Néha épen csak a tudományos apparátust látjuk s legkevésbé azokat az eredményeket, melyek érdekében az egész apparátus működésbe hozott. Galambnak nagy erénye a mértéktartás s főleg ez teszi képessé arra, hogy a felvetett kérdést áttekinthető rövidséggel oldja meg s a beletartozó részleteken biztos céltudattal uralkodjék. Nála lépten-nyomon érezni, hogy mondatai mögött mindenre kiterjedő tájékozottság húzódik meg, mely szilárd alapot vet a lényegnek, de sohasem hivalkodik annak rovására.

S e mértéktartásán kívül nyomató-kosan ki kell emelnünk az irodalom-történetírásról vallott határozott és önérzetes felfogását is; ez is hozzájárul tanulmányainak a pusztá «téma-kidolgozás»-on messze felülemelkedő értékéhez. Az irodalomtörténetet nem tekinti a politikai vagy művelődés-történet segédtudományának, benne a történeti szempont mellett kellőképen hangsúlyozza az irodalom szempontját is, a művészetét, melynek eszmei és formai fejlődésrajza az irodalomtörté-netírásnak sajátképi, öncélú hivatása és értelme.

Most, színpadi költészetünk ú. n. «társadalmi» ágának bölcsőkorát vizsgálva, látszólag inkább történeti értékekkel van dolga, semmint művésziakkal. S e kezdő évtizedek természetesen igen határozottan rá is mutat annak relatív, nem annyira nagy eredményeket, mint inkább útkereséseket és újjmutatásokat szolgáltató jelentőségére. De azért ezen a területen sem mond le a művészi értékelésről, a valódi költői értékgyarapodás lankadatlanszemeltartásáról. Nem esik abba a tudósoknál nem ritka hibába, hogy tárgyukat — mintegy a ráfordított munkájuk alapján — túlbecsülik. Galamb ezt állapítja meg dolgozata végén az abban tárgyalt színpadi szerzőkről: «Az ő pusztán irodalomtörténeti értékük nélkül nem jöhettek volna létre modern színműirodalmunknak állandóbb becsű, esztétikai tekintetben is értékelhető termékei».

Nem tetszhetik-e társadalmi drámánk első negyedszázadáról ez az összefoglaló ítélet kissé túlságosan is ridegnek, ha arra gondolunk, hogy e korszakba a maga teljességében beletartozik Csiky Gergely munkássága is, ki pontosan e kor közepén lép fel s azután egymaga egy negyedrésztét teremti meg az e tanulmányban megbeszélésre kerülő műveknek? Galamb nagyon is látja Csiky történeti jelentőségét s rendre felsorolja mindazt, amivel előbbre vitte a magyar színi technikát. Érdekességét, meseszövígyességét, környezetrajának változatoságát megannyi hatóerőnek és értéknek vallja, hanem észreveszi benne a valódibb költői véna fogyatékát is. Felülvizsgálja Beöthy Zsolt egykorú mérleget s ha Beöthy Csiky világnézetét nagyon is sötétnek, látását igazságtalanul komornak ítélte, drámáinak «kibékítő végei»-t pedig a közönségnek tett koncesszióknak érezte: Galamb a tragikus megoldások kerülésében épen Csiky alapján kíván ember- és társadalomfelfogásának tükröződését látja. «Tartózkodó realizmusa — írja — nem engedmény volt a korabeli közönség számára, hanem lelkéből fakadó ösztönös megnyilatkozás. E pontban az író és a nyolcvanas éveknek minden merészebbtől és nagyobbtól irtózó publikuma egészen egyértelműek voltak».

Igy érti és érteti meg a korszak legünnepeltebb szerzőjének eladdig példátlan színpadi sikereit, de e sikereket nem tartja kötelező mértéknek eszté-

tikai mérlegelésében. Viszont a tehetőség magvát megkeresi és megmutatja esetleg balsikerű kísérletekben is. «A Nemzeti Színház legnagyobb kudarcában, Kabos Edének egyetlenegyszer előadott *Évájában* siet nyomtatókosan rámutatni valami olyan értékre, amely hiányzott a kortársak legzajosabb sikerű műveinek valamennyiéből: valódi színpadi beszédül alkalmas drámai lüktetésű nyelvére. «Ha meseszövéseinek gyarlósága meg nem bukattja és tovább maradhat színpadon, bizonyosan gyorsító hatással lett volna a magyar színpadi dialóg kifejlődésére». Ugyanígy rámutat Abrányi Kornél egyik drámájával kapcsolatban is ez egyetlen tehetőségű és lélektani paradoxonokra hajló írónk nem kicsinylendő pszichológiai bátorságára «népszerű kortársával, Csikyvel, szemben, aki sohasem merészkedett ekkora lelki mélységekig».

A színpadi dolgozasmód, a technikai kérdések állandóan lekötik Galamb figyelmét. E részben is gazdag és szemléletes fejlődésrajzot ad. Jól ért hozzá, mint kell a *mise en scène* legjellegzetesebb sajátosságait — az egyes írók természetével szoros kapcsolatban — néhány eleven mondatlall megérzéskiteni. Így szerinte Csikynél az érdekesség túlzott hajszolása teszi túlságosan nyugtalanná a jelenetek menetét is. «Színpadán örökös a jövés-menés; alig fogott beszédbe két szereplő, már ajtót nyit rájuk a harmadik, negyedik és így tovább. Sehoh sem érezzük nemhogy egy-egy karakternek vagy hangulatnak, de még a szituációnak teljes magakielését sem». S ugyanily biztos érzékkel mutat rá Csiky színpadi beszéltetésének ma már kirívó műhelyizére is: «Az az annyira drámai hatású, feszítő és feszülő félkimondás s az igazi érzésnek, rejtett törekvésnek a közönyös szavak leple alól való akaratlan kivillanása merőben idegen Csiky dialógjaitól. Alakjai szívüket valósággal a tenyerükön hordozzák, mindent nyomban elénk tárnak, sőt gyakran annyira bizalmatlanok értelmi képességünk iránt, hogy valósággal fejünkbe verik szándékait. E tenyeres-talpas vaskosság miatt, amely Csiky egész ábrázolásának lényegéből folyik, hatnak aztán dialógusai ma már — amikor a magyar színpadi beszéd Herczeg Ferenc iskoláján átment — annyira avultaknak».

Nincs terünk hosszasanban időzni Galamb finom, nagy tudásra és jó

szemre valló észrevételeinél, melyek valóban jobban rávilágítanak a tárgyalt írók egyéniségére, mint amennyire rávilágítana műveiknek lapokon át való «taglalása», azok tartalmának töviről-hegyére elmondása. Itt társadalmi drámánk első huszonöt évének egyre mozgalmasabbá váló életéről kapunk friss benyomást, s épen nem az az érzésünk, hogy albumot lapozunk, melybe kínos gondossággal beragasztgatták a «tegnap» összesepert, hervadt emlékeit, hogy száraz zörgéssel vonuljanak el mégegyszer szemünk előtt.

Galambnak érdemes volna a megkezdett úton továbbhaladva, a századfordulón át egészen a jelenig megrajzolni e színpadi műfaj egyre szélesedő térhódítását. A «jelenig» a mi meggyőződésünk szerint egyet jelent azzal, hogy : végig. Mert úgy látjuk : ez a «középfajú» dráma a világháborúval körülbelül levitézlett. Nem mintha formai és tartalmi hagyományai márholnapra megszűntek volna hatni, de bizonyos, hogy korunk figyelmet érdemlőbb kísérletezései inkább szakítani kívánnak e hagyományokkal, semmint azokba szervesen behelyezkedni. S ezen nincs is mit csodálni : épen a «társadalom» olyan válságokon és megrázkódtatásokon ment át, hogy akarva sem ismerhet már rá «békebeli» önmagára. Már pedig a drámának az a bizonyos «középfajú»-sága épen egy nyugalmasabb emberöltő lelkiségének irodalmi visszhangja volt. A mai, izgatottabb nemzedék «társadalm» talán a színpadon is megteremti az új, épen nem «középfajú» drámát, a maga képére és hasonlatosságára.

Rédey Tivadar.

Eucken : A jelenkori vallásbölelet főkérdései. (Fordította : Juhász Andor. Bevezette : Pröhle Károly.)

Eucken Rudolf, a jenai filozófus, az idén töltötte be nyolcvanadik életévét. Munkásságának javarésze arra az időre esik, amidőn a pozitívizmus és vele a mechanisztikus világnézet szinte teljesen hatalmában tartotta az európai gondolkodást. Gondolatai csak a legutóbbi évtizedekben kezdenek tért hódítani eszmévilágunkban, mert minden jel szerint mostanában értünk oda, hogy az ő megnyugtató, ellentéteket kiegyenlítő eszméinek szükségét érezzük.

Magyarul most megjelent könyve egyike legjellegzetesebb műveinek. A

vallásbölcselet Eucken egész filozófiai tevékenységének alapvető része. A szellemi élet emberi és világleletti voltának szószólója ő és előtte épen a vallás az az egyetlen alapfeltétel, amely a szellemi életet az emberek közt realizálni tudja. Szerinte szellemi élet valálás nélkül lehetetlen s ma, mikor a kereszténység a maga életteljes univerzalitását hangsúlyozza, ennek filozófiai alapja sok tekintetben Eucken-nél keresendő.

Könyve négy részből áll. Mind a négy vitális kérdést tárgyal. Az első rész a vallás lelki alapjairól, a második a vallás és történelem viszonyáról, a harmadik a kereszténység lényegéről és a negyedik rész korunknak a kereszténységért való küzdelméről szól. A laikus olvasót tán legkevésbé a vallás és történelem viszonya fogja érdekelni (Eucken maga is itt a legelvontabb), de annál több foglalkoztató gondolatot talál a többi részben. Az emberi élet etikusk voltának hangsúlyozása dominál munkájában. Épen ezért sokkal több benne a nevelő gondolat, mint a szigorú értelemben vett elméleti filozófia. Inkább a meggyőződés, mondhatnók a hit szuggesztív ereje, az euckeni páthosz ragad bennünket magával, mint gondolatrendszerre biztos és hiánytalan *megépítettségének* súlya. Talán egy-egy válasza a felállított nagy kérdésekre nem elégít ki bennünket s néhol egy-egy rést látunk, amelyen át gondolatunk ismét újabb kérdések felé iparkodik, mégis érezzük, hogy fundamentumon járunk s talán csak a kis lábunk erőtlén a megállásra.

Még csak egy megjegyzés a könyv előszavához. Ma határozottan divat a pozitívizmust egy lesújtó gesztussal elintézni s vele szemben a legújabb éveket a mindent megváltó idealizmus hordozójaként hozsanzálni. Pröhle Károly is egy ilyen megállapítással kezdi Eucken munkásságáról szóló bevezetését. Talán nagyobbak és értékesebbek leszünk mi, ha az előttünk járókat le kicsinyeljük? Az bizonyos, hogy akarunk egy szebb, egy egyetemesebb és új emberiséget, de mi bizonyítja, hogy a pusztá jelszavakon túl vagyunk?

Kerecsényi Dezső.

Komáromi János : Régi legények. (Pásztortűz könyvtár.) Az erdélyi magyar irodalom legjobb folyóirata, a *Pásztortűz*, újabban könyvsorozatot indított meg. Tiszta művészi szempontok vezetik a vállalatot ; magyarországi,